

Språkrådets innspill til ekspertgruppa for akademisk ytringsfrihet

Universiteter og høyskoler er (...) viktige bærebjelker i vårt demokratiske samfunn. Akademia fungerer best som kritisk korrektiv til myndighetene og andre maktbaser i samfunnet når friheten i faglige spørsmål er ivarettatt og blir respektert.¹

Innledning

Grunnlovens § 100 pålegger myndighetene å legge til rette for en åpen og opplyst offentlig samtale. Et velfungerende moderne demokrati er blant annet avhengig av en opplyst og informert befolkning som har tillit til myndighetene. Derfor bør vi alle ha tilgang til forskningsbasert kunnskap som gjør det mulig å sette seg inn i viktige og aktuelle samfunnstema.

Et nærliggende eksempel er klima- og miljødebatten. Skal den debatten være kunnskapsbasert, må både beslutningstakerne og folk flest få formidlet forskningsbasert kunnskap på området. Av hensyn til demokrati og deltakelse må formidlingen av denne kunnskapen skje på det språket som er fellesspråk og forvaltningsspråk i Norge.

Presis formidling av kunnskap til det norske samfunnet krever et godt og klart norsk fagspråk. Slik blir et velfungerende norsk fagspråk en forutsetning for en velfungerende norsk offentlighet. Samtidig er fagspråket også viktig for å sikre universiteter og høyskoler legitimitet, ved at forskningen formidles til og forankres i et norskspråklig samfunn og gir relevante bidrag til samfunnet. For at forskningen skal nå ut til samfunnet på denne måten, må det bli lagt til rette for at ansatte ved universitetene og høyskolene kan formidle forskningen sin, og at denne formidlingen skjer på norsk. Tre faktorer er viktige for at dette skal kunne skje:

1. Det norske fagspråket må utvikles i takt med forskningsutviklingen innen de forskjellige fagfeltene.
2. Det må legges til rette for at de ansatte har tid og ressurser til å formidle forskningen sin på norsk.
3. Ikke-norskspråklige ansatte må settes i stand til å formidle forskningen sin på norsk, fortrinnsvis ved at de lærer seg norsk, men også ved at det legges til rette for oversettelse til norsk og språkvask av tekster på norsk.

Først vil vi si litt om hvordan universitets- og høyskolesektoren kan arbeide konkret med norsk fagspråk og norsk fagterminologi. Deretter presenterer vi et forslag til belønningsordning for deler av forskningsformidlingen. Forslaget vil være en utdyping av punkt én og to ovenfor. Det tredje punktet vil vi ikke kommentere nærmere, men vi mener det er viktig å nevne det i denne sammenhengen.

Hvordan kan sektoren arbeide konkret med norsk fagspråk og fagterminologi?

I universitets- og høyskolesektoren dannes fagspråk og fagterminologi hovedsakelig gjennom skriving av læremidler, utforming av termlister og skriving av leksikonartikler.

1. Skriving av læremidler

Studentene må få tilgang til forskningsbasert norskspråklig studielitteratur. Gode læremidler på norsk med oppdatert fagkunnskap er viktige for studentene. Derfor bør slike læremidler utarbeides av vitenskapelig ansatte som har oversikt over den siste utviklingen på sitt

¹ NOU 2020:3 *Ny lov om universiteter og høyskoler*, s. 130.

fagområde. Kvalitetssikrede læremidler er avgjørende for å holde ved like et levende norsk fagspråk, og det er derfor nødvendig å få på plass gode belønningsordninger for skriving av læremidler.

2. Utforming av fagtermilister

Flerspråklige fagtermilister bygger bro mellom norsk fagspråk og engelsk (og andre aktuelle språk). Det finnes i dag flere grupper som arbeider med fagtermer på tvers av institusjonene i universitets- og høgskolesektoren, for eksempel innenfor kjemi, celle- og molekylærbiologi, astronomi og klima. Disse termarbeidsgruppene møtes med jevne mellomrom for å utarbeide og registrere norske fagtermer med definisjoner i tospråklige fagtermilister. Termilistene blir gjort tilgjengelige og søkbare for studenter og samfunnet for øvrig i termbaser som Termportalen ved Universitetet i Bergen og Språkrådets termwiki. Slike termarbeidsgrupper er svært viktige for å videreutvikle norsk fagterminologi.

3. Skriving av leksikonartikler

Leksikonartikler er skriftlig formidling på et høyt akademisk nivå. Samtidig er det her fagfolk har en mulighet til å forklare faget sitt for allmennheten på et forståelig språk.

Leksikonartikler er også enkle å oppdatere. Mange forskere og undervisere skriver leksikonartikler, for eksempel til Store norske leksikon. Disse artiklene inneholder som oftest mange fagtermer. Når en artikkel om et vitenskapelig fenomen skal opprettes, må forfatteren bruke den fagterminologien som hører til området. Dersom det mangler norsk fagterminologi på det aktuelle området, vil terminologien bli dannet i og spredd ved hjelp av en slik artikkel.

Forslag til tiltak når det gjelder formidling

Språkrådet har ved flere anledninger kommet med forslag til en belønningsordning for deler av forskningsformidlingen, først og fremst for å styrke det norske fagspråket, men også som et insentiv til institusjonene for at de skal legge til rette for at de ansatte får tid til å drive med forskningsformidling og utvikling av det norske fagspråket, noe som ofte henger sammen.

1. Utarbeiding av trykte og digitale læremidler på norsk for høyere utdanning

En nasjonal belønningsordning bør omfatte utarbeiding av læremidler. Språkrådet ser for seg at institusjonen til den som utarbeider læremiddelet, blir belønnet. I den lærebokordningen som finnes i dag, og som forvaltes av Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir),² går tilskuddet til det forlaget som utgir læremidlene. Forskningsinformasjonssystemet Cristin har i dag allerede en registreringskategori for læremidler. Det betyr at de administrative verktøyene for å forvalte en slik nasjonal ordning allerede er på plass.

2. Utvikling av norsk fagterminologi – både bokmål og nynorsk

En nasjonal belønningsordning bør også omfatte utvikling av norsk fagterminologi. Fagterminologi utvikles hovedsakelig gjennom a) utforming av fagtermilister og b) skriving av leksikonartikler.

a. Utforming av fagtermilister

Arbeidet med å utforme fagtermilister blir i dag først og fremst utført av ildsjeler. Slikt arbeid bør i stedet formaliseres på institusjonsnivå ved at det for eksempel opprettes redaksjoner for utvikling av fagterminologi innenfor de ulike fagområdene. Det bør opprettes en egen kategori i Cristin for utarbeiding av fagterminologi som gjøres tilgjengelig digitalt, slik at den enkelt kan inngå i en belønningsordning. En nasjonal infrastruktur for fagterminologi – Termportalen – er under utvikling ved Universitetet i Bergen. I Termportalen skal fagfolk kunne publisere fagterminologi innenfor sine områder, og ulike brukergrupper fra hele

² [Lærebokordningen for høyere utdanning \(erasmuspluss.no\)](https://www.erasmuspluss.no/).

samfunnet skal kunne finne fagtermer i ulike termbaser på tvers av fag og samfunnsområder. Termportalen mottar en årlig bevilgning på 4 mill. kroner over budsjettet til Kunnskapsdepartementet.

b. Skrivning av leksikonartikler

I dag blir leksikonartikler kategorisert som populærvitenskapelige artikler i Cristin-systemet. Språkrådet mener at leksikonartikler bør løftes ut og få en selvstendig kategori i Cristin, slik at de enkelt kan inngå i en belønningsordning.

Hvorfor er det viktig med en nasjonal belønningsordning for utvikling av norsk fagspråk?

Samfunnsoppdraget til universitetene og høgskolene omfatter forskning, formidling og utdanning. Det er derfor naturlig at det finnes nasjonale belønningsordninger for alle delene av samfunnsoppdraget, og ikke bare for én del, slik det er nå. Nedenfor følger en begrunnelse for forslaget om en nasjonal belønningsordning.

Forskning

Det finnes allerede en nasjonal belønningsordning for forskning, publiseringsindikatoren, også kalt tellekantsystemet. Hensikten med denne ordningen, som ble innført i 2006, var å gjøre forskningen målbar, slik at det skulle bli mulig å tildele midler til forskning på grunnlag av vitenskapelig produksjon og å stimulere til økt publisering.³

Formidling

Formidling, blant annet til allmennheten, er en sentral del av samfunnsoppdraget til universitetene og høgskolene. Denne formidlingen omfatter alt fra foredrag og intervju til populærvitenskapelige artikler og lærebøker. Det finnes per i dag ingen nasjonal belønningsordning for slik formidling. En opplyst og kunnskapsbasert samfunnsdebatt er ikke mulig uten at ny og viktig forskning blir formidlet til allmennheten. I et demokratisk samfunn må denne formidlingen foregå på et språk som alle kan forstå. Derfor er det nødvendig med et nasjonalt fagspråk som utvikler seg i takt med den faglige utviklingen.

I den skriftlige formidlingen er det særlig to sjangre som er sentrale: læremidler og leksikonartikler. Begge disse sjangrene er eksempler på et levende og oppdatert fagspråk, og de forutsetter at det allerede er utarbeidet norske fagtermer på området. Derfor er det nødvendig med en belønningsordning for disse sjangrene.

Utdanning

Utdanning omfatter blant annet undervisningsspråk og språk i skriftlige arbeider, jf. Universitets- og høgskolerådets språkpolitiske plattform.⁴ Pensumlitteratur er ikke spesifisert i den språkpolitiske plattformen, men hører naturlig inn under utdanningsbegrepet. Det finnes per i dag ingen nasjonal belønningsordning som omfatter noen del av kategorien utdanning. Noen institusjoner har egne belønningsordninger for undervisere.

For at studentene skal kunne tilegne seg et norsk fagspråk som de kan bruke i skriftlige arbeider, når de skal snakke om faget sitt, når de skal ut i arbeidslivet, og når de skal formidle noe til samfunnet ellers, må de ha tilgang til læremidler på norsk. De trenger også tospråklige fagtermilister mellom engelsk og norsk i de tilfellene der undervisning og/eller pensum er på engelsk. En ordning som belønner både arbeid med læremidler og arbeid med fagtermilister,

³ <https://snl.no/tellekantsystemet>.

⁴ *Universitets- og høgskolerådets språkpolitiske plattform*: https://www.uhr.no/_f/p1/ib79b8f30-20e6-4042-8341-52274fc83ea3/spraakpolitisk_plattform-19022007.pdf.

trengs også når det gjelder utdanning. Dersom vitenskapelig ansatte skal kunne lære studentene å mestre det norske fagspråket, må de selv ha gode vilkår for å praktisere faget sitt på norsk, for eksempel gjennom å skrive lærebøker eller utarbeide fagterminologi på norsk.

Data om formidling til samfunnet

Det finnes ikke noen god oversikt over den formidlingen som universitetene og høyskolene driver med. Noe av aktiviteten blir registrert i Cristin, men det er litt tilfeldig hva som blir registrert, og hva som ikke blir registrert. Mangelen på oversikt over forskningsformidlingen kom fram i en artikkel i Khrono i oktober i år.⁵

Lærebøker og andre læremidler blir registrert i Cristin, og antallet lærebøker «med norskandel» har svingt mellom 163 og 241 i tidsrommet 2011–2020. Den norske Forleggerforening utgir også en bransjestatistikk hvert år, som inneholder tall fra medlemmene i foreningen. Her ser vi at antallet nye titler som utgis på norsk, har holdt seg relativt konstant på rundt 300 de siste ti årene.⁶

Store norske leksikon (SNL) hadde 922 fagansvarlige ved inngangen til 2021, vel 60 prosent er forskere ved et universitet eller en høyskole. Leksikonet inneholder nærmere 200 000 artikler. SNL eies blant annet av de ti norske universitetene, Høgskulen på Vestlandet og Norges musikkhøgskole. Som nevnt over blir leksikonartikler i dag registrert som populærvitenskapelige artikler i Cristin.⁷

Det finnes ingen oversikt over utvikling av norsk fagterminologi.

Oppsummering

Utvikling av norsk fagspråk bidrar til at vitenskapelig ansatte kan ytre seg på norsk i den norske offentligheten. Det bidrar også til at en opplyst og informert befolkning kan delta i den offentlige samtalen. At det norske fagspråket utvikles, gjør det enklere for forskerne å formidle kunnskap til den norske offentligheten og kommunisere med folk utenfor sin egen fagkrets. Å vedlikeholde norsk språk som yringsfelleskap er en del av en demokratisk infrastruktur, som staten er forpliktet til gjennom infrastrukturkravet i grunnlovens § 100.

⁵ [På Borte\(n\)bane om forskningsformidling \(khrono.no\)](#).

⁶ Språkrådet (2021): *Språkstatus 2021*, s. 66: [sprakstatus-2021.pdf \(sprakradet.no\)](#).

⁷ [Dikus rapportserie 03/2021 Språkstrategiar i høgare utdanning](#), s. 17.